

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I HISTORISË

Aleks Buda

**SHKRIME
HISTORIKE**

2

1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

948.65

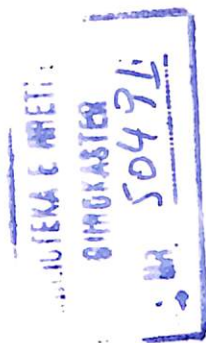
388

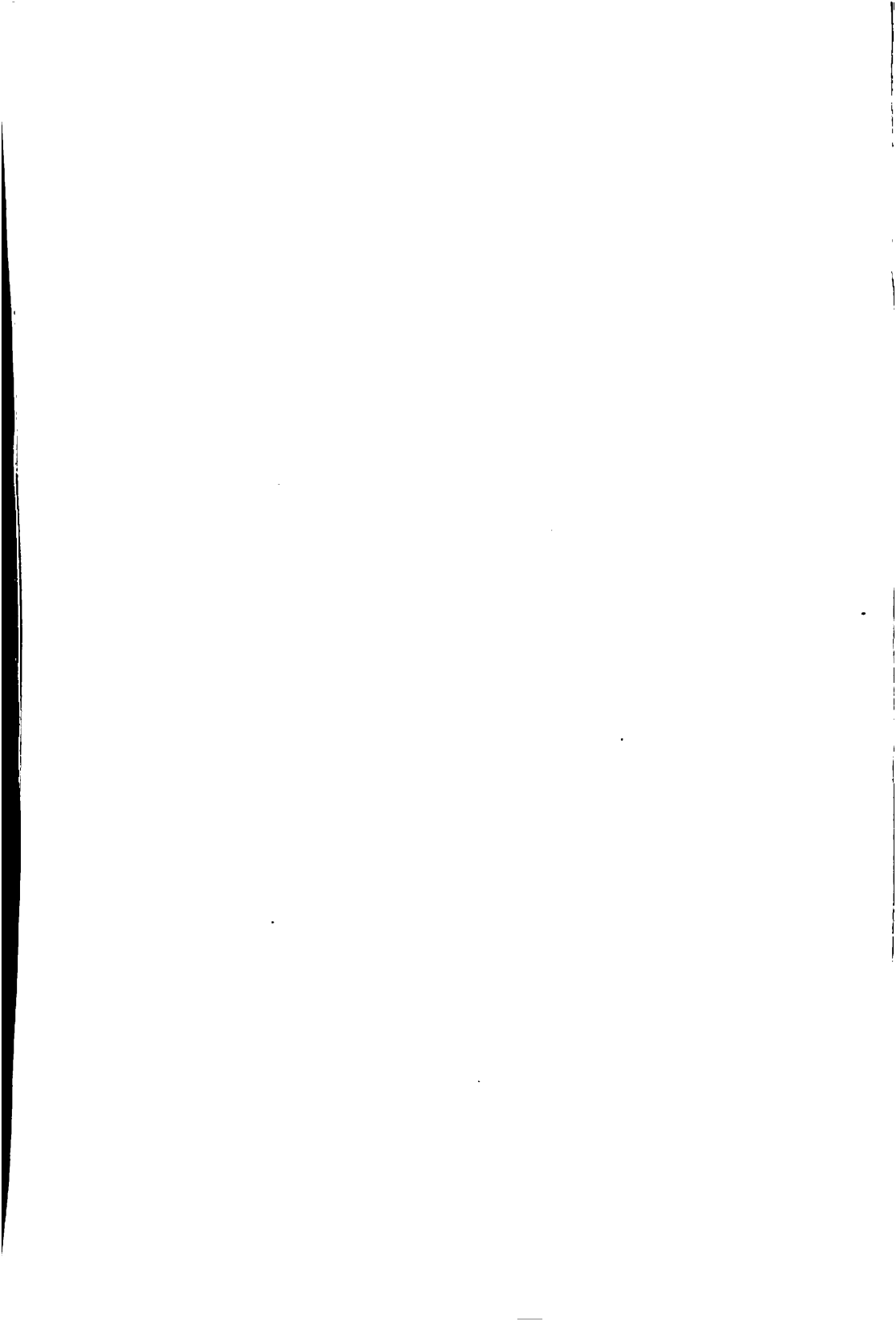
AKADEMIA E SHKENCAVE E R P S TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I HISTORISË

Aleks Buda

SHKRIME HISTORIKE

2

LËVIZJA KOMBËTARE SHQIPTARE NË VITET 30-70 TË SHEK. XIX*

1) KRYENGRITJET ANTIOSMANE NË VITET 30-40¹

Kryengritjet popullore të vitit 1833

Reformat centralizuese të qeverisë osmane, të cilat u zbatuan menjëherë në Shqipëri me dërgimin e nëpunësve civilë dhe ushtarakë, hasën një qëndresë individuale e kolektive, që filloi me moszbatimin e urdhrave dhe që u shndërrua në kryengritje të armatosura.

Pas dy kryengritjeve lokale që shpërthyen në fillim të vitit 1833 në Kolonjë dhe në Dibër dhe u shtypën, një shtrirje të gjerë, që nuk ishte arritur në periudhat e mëparshme, mori kryengritja në zonën Berat-Vlorë-Delvinë-Çamëri.

Në fillim të korrikut 1833 banorët e krahinës së Tepelenës ngritën krye dhe shtinë në dorë qytetin e Tepelenës. Kryengritja e udhëhequr nga Balil Nesho u shtri në krahinat e Gjirokastrës dhe të Delvinës. Kundër saj u nisën forca të

* Redaktimi është bërë nga St. Pollo. Ky punim është nxjerrë nga teksti i Historisë së Shqipërisë, vëll. 2, Tiranë, 1984, f. 117-177 dhe është pjesë e kreut të dytë të këtij teksti.

1 Në këtë pjesë është bashkautor P. Thëngjilli.

shumta osmane të komanduara nga sundimtari i ri Emin Pasha. Shumica e kryengritësve u vendos në qafën e Peshkëpisë, ndërsa pjesa tjetër, e organizuar në çeta të vogla, u vendos gjatë rrugës për në Peshkëpi. Goditjet e këtyre çetave dhe dezertimi i shumë ushtarëve shqiptarë që ishin rekrutuar me forcë, e vështirësuan gjendjen e qeveritarit osman. Por këtij i erdhi në ndihmë peshkopi ortodoks i Drinopojës (Gjirokastrës), i cili, duke njohur mirë pozicionet e kryengritësve, i kaloi forcat turke nëpër një grykë tjetër. Të papërgatitur për këtë sulm të befasisëm, kryengritësit që luftuan me trimëri, pasi lanë shumë të vrarë, u tërhoqën në fshatin Luzat. Këtu Emin Pasha pësoi një goditje të rëndë, që përfundoi me shpartallimin e trupave osmane.

Të nxitur nga kjo fitore, në kryengritje u hodhën masat popullore të Beratit e të Vlorës. Ajo nisi këtu si një kryengritje fshatare, por brenda një kohe të shkurtër gjeti mbështetje të fortë te qytetarët e Beratit, që rrethuan Kështjellën.

Kryengritja përfshiu krahinat e Tomoricës, të Skraparit dhe të Kurveleshit. Një pjesë e kryengritësve u shkuan në ndihmë rrethuesve të Kështjellës së Beratit, kurse pjesa tjetër zuri rrugët e grykat nga pritej të vinte ushtria turke.

Rrezja e kryengritjes u shtri në krahinat e Delvinës dhe të Çamërisë. Jehona e saj u ndie edhe në Shqipërinë e Mesme. Me kërkesën e popullsisë së Elbasanit, një pjesë e kryengritësve shkoi atje për të ndihmuar në luftën kundër administratës osmane të qytetit.

Në këto rrethana Porta e Lartë e largoi Emin Pashën nga Shqipëria e Jugut, duke menduar se me këtë veprim do të shpërndaheshin kryengritësit. Por ndodhi e kundërta.

Nga mesi i shtatorit nën goditjet e fuqishme të kryengritësve ra Kështjella e Beratit. Në qytetin e çliruar u mbledhën në kuvend përfaqësues nga të gjitha krahinat kryengritëse, të cilët miratuan dy kërkesa themelore: së pari, që drejtimi i krahinave kryengritëse t'u ngarkohej shqiptarëve dhe së dyti, që detyrimet e masave popullore ndaj shtetit të zbrisnin në masën që paguanin, kur në krye të sanxhakut të Vlorës, i cili përfshinte edhe Beratin, kishte qenë sunduesi feudal shqiptar Ahmet Kurt Pasha.

Ndonëse këto kërkesa binin në kundërshtim me politikën e re të Portës së Lartë, qeveritarët osmanë, përpara presionit

gjithnjë më të madh të kryengritësve, u detyruan të hiqnin dorë përkohësisht nga rekrutimi i ushtarëve, të shpallnin amnistinë dhe të lejonin të vendoseshin shqiptarë si myteselimë e mydyrë në kazatë e Beratit, të Vlorës, të Tepelenës, të Gjirokastrës dhe të Përmetit dhe si komandantë në garnizonet e kështjellave të Beratit, të Gjirokastrës etj.

Kjo ishte një fitore e rëndësishme e kryengritjes, por jo e plotë. Politikisht të paformuara dhe me një udhëheqje pa përvojë, forcat e armatosura popullore u shpërndanë me besimin se do të realizoheshin të gjitha kërkesat.

Po atë vit, kryengritjet popullore përfshinë edhe Shqipërinë e Veriut. Vatra kryesore e tyre u bë Shkodra qyteti më i zhvilluar i vendit.

Zbatimi i reformës ushtarake dhe abuzimet e grabitjes e administratës së re shkaktuan edhe këtu një pakënaqësi të përgjithshme. Më 10 prill të vitit 1833 në tregun e Shkodrës u dha kushtimi për mbylljen e dyqaneve. Rreth 4000 veta të armatosur nga popullsia e qytetit dhe nga malësorët përreth zunë sheshin e qytetit. Një delegacion kërkoi nga veziri që të hiqte dorë nga zbatimi i reformave, nga dhuna e nga grabitjet dhe të vendoseshin rregullat që kishin qenë në fuqi në kohën e sundimit të Mustafa Pashë Bushatit. Duke parë karakterin serioz të revoltës dhe për të fituar kohë, mytesarifi Ali Namik Pasha premtoi se do të merrte parasysh kërkesat e popullsisë. Ndërkohë ai mori masa përforcuese. Më 7 gusht 1833 dërgoi një repart ushtarësh në tregun e qytetit për ta shtënë atë në dorë. Përleshje të ashpra u zhvilluan midis forcave osmane dhe njërive popullore kryengritëse.

Të nesërmen u organizua një kuvend me përfaqësuesit e lagjeve të qytetit. Kuvendi zgjodhi një Këshill të Përkohshëm, i cili riorganizoi forcat vullnetare dhe ngarkoi një delegacion të shkonte në Stamboll për t'u ankuar në emër të popullsisë së Shkodrës kundër qeveritarit të qytetit.

Gjatë kohës që pritej përgjigjja nga Stambolli Ali Namik Pasha u orvat të shtypte me forcën e armëve lëvizjen popullore, duke thirrur në ndihmë edhe trupat që kishte mbledhur i biri në Ohër dhe në Elbasan. Mirëpo këto orvatje dështuan para qëndresës së forcave popullore shkodrane, trupat e tij u thyen e u tërhoqën me disfatë.

Vonesa e përgjigjes së Portës së Lartë ua bëri të qartë

kryengritësve se kërkesat e tyre mund të realizoheshin vetëm me luftë e në bashkëpunim me krahinat e tjera të vendit. Përveç bashkëpunimit me malësorët e krahinave përreth qytetit të Shkodrës, u bënë përpjekje për t'u lidhur me popullsinë e Elbasanit. Një delegacion i tyre shkoi në Elbasan, ku banorët e qytetit, të ndihmuar edhe nga vullnetarët e ardhur nga Berati, mbanin të bllokuar qeveritarin e huaj.

Lëvizjet kryengritëse kishin përfshirë kështu krahina të ndryshme të vendit nga Shkodra deri në Çamëri. Porta e Lartë u detyrua të pushonte nga puna Ali Namik Pashën, të pezullonte përkohësisht zbatimin e reformave dhe të premtonte pagimin e dëmeve që ishin shkaktuar gjatë luftimeve.

Përpjekjet për organizimin e një kryengritjeje të përgjithshme (1834-1835)

Kryengritjet popullore në jug e në veri, me gjithë shtrirjen e gjerë të tyre, nuk arritën të vendosnin lidhje midis tyre dhe të siguronin qeverisjen e tokave shqiptare nga nëpunës vendas. Nga ana tjetër, pasi zgjidhi konfliktin me Egjiptin, Porta e Lartë u orvat përsëri të zbatonte me forcë reformat. Për këto arsye lëvizja kryengritëse filloi përsëri.

Përvoja luftarake e vitit të kaluar u tregoi udhëheqësve të kryengritjeve të veçanta në Toskëri e në Gegëri se rezultatet do të arriheshin në rast se do të organizohej një kryengritje e përgjithshme me një udhëheqje të vetme. Për këtë qëllim, gjatë verës së vitit 1834, u shkëmbyen mendime midis përfaqësuesve të krahinave të ndryshme të vendit, u vendos të organizohej një kryengritje e tillë dhe u hartua edhe një plan i përgjithshëm operativ. Sipas këtij plani, me të rënë Kështjella e Beratit në duart e kryengritësve, gjysma e tyre, së bashku me forcat kryengritëse të Kavajës, të Tiranës e të Mirditës dhe me popullsinë e Shkodrës do të sulmonin trupat e qeveritarit të Shkodrës, kurse gjysma tjetër, së bashku me kryengritësit e sanxhakut të Delvinës do të sulmonte forcat e Mahmut pashës së Janinës. Ky ishte një hap i rëndësishëm që bënin krerët e Shqipërisë. Ata bashkoheshin në një lidhje ushtarake mbarëshqiptare dhe merrnin në duart e tyre nismën për të vepruar bashkërisht.

Kryengritjen e filloi popullsia e qytetit të Beratit, e cila rrëmbeu armët për të mbrojtur nga autoritetet osmane disa ushtarë shqiptarë, të cilët kishin ardhur me leje e nuk dëshironin të ktheheshin në shërbimin ushtarak. Kryengritësit mbyllën qeveritë në kështjellë dhe ftuan udhëheqësin e njohur të kryengritjeve të mëparshme, Tafil Buzin, për të drejtuar veprimet ushtarake. Ai mbërriti në Berat dhe brenda një kohe të shkurtër rreth tij u grumbulluan 10 000 vullnetarë. Kryengritësit futën në dorë magazinat shtetërore të drithit, të cilin ia shpërndanë popullsisë kryengritëse.

Kryengritja u përhap shumë shpejt në krahinat e Vlorës, të Tepelenës, të Skraparit, të Tomoricës, të Mallakastrës dhe të Dishnicës. Ajo arriti në përgjithësi shtrirjen e vitit të kaluar, gjë që dëshmonte për lidhje të forta ndihme dhe bashkëpunimi midis popullsisë së këtyre krahinave dhe për një ngritje të ndërjegjes politike.

Përfaqësuesit e shtatë krahinave, të mbledhur në një ku-vend në Berat, vendosën formimin e një besëlidhjeje politike. Besëlidhjen e drejtonte një pleqësi, e cila, si organ drejtues, bëri një ndarje pune midis anëtarëve të saj. Kryetar u zgjodh Abaz bej Lushnja nga familja e Ngurzajve, kurse Tafil Buzi u ngarkua me drejtimin e veprimeve luftarake dhe për lidhjet me botën e jashtme e sidomos me Mehmet Aliun e Egjiptit. Ky i fundit interesohet gjallërisht për kryengritjet në Shqipëri, sepse i konsideronte si një faktor të rëndësishëm për dobësimin e fuqisë së Perandorisë Osmane me të cilën ishte prej kohësh në konflikt. Besëlidhja nuk kishte vetëm karakter ushtarak ndërkrahinor, por ishte edhe organ qeverisës i dalë nga lufta për të zëvendësuar administratën osmane. Udhëheqja e Besëlidhjes përbëhej nga krerë feudalë, nga përfaqësues të borgjezisë dhe të fshatarësisë.

Në emër të kryengritësve pleqësia i paraqiti qeveritarit osman të sanxhakut, Hamdi Pashës, që kishte zëvendësuar Emin Pashën, kërkesat për të përjashtuar krahinat e kryengritësve nga zbatimi i reformave centralizuese dhe për t'u njohur atyre një qeverisje autonome. Kërkesat e pleqësisë nuk u morën parasysh. Kjo i dha vrull më të madh kryengritjes. Në Besëlidhje hynë edhe krahinat e Sulovës dhe të Vërçës.

Nga mesi i dhjetorit 1834, pas dy muaj lufte, Kështjella e Beratit u dorëzua. Aty u vendos një garnizon i ri, i përbërë

nga 100 ushtarë, që përfaqësonin në mënyrë të barabartë të nëntë krahinat e Besëlidhjes. Komandantët e forcave ushtarake osmane të qytetit u zëvendësuan me kryengritës të dalluar për trimëri. U bë kështu hapi i parë për sigurimin e vetëqeverisjes. Por plani i përgjithshëm operativ i kryengritjes nuk u zbatua më tej, sepse Porta e Lartë kishte marrë ndërkohë një varg masash për ta penguar realizimin e tij. Ajo shpejtoi t'u premtonte udhëheqësve të esnafëve që ishin bashkuar me lëvizjen se do të mernte parasysh kërkesat e tyre.

Nga ana tjetër, qeveritari i Shkodrës Hafiz Pasha kishte mundur të përforconte garnizonin e Kështjellës së Durrësit dhe të qytetit të Kavajës me një sasi të konsiderueshme topash e municionesh. Ai thirri në Shkodër mjaft pashallarë e bejlerë, që kishin marrë pjesë në hartimin e planit operativ, të cilëve u premtoi se do të hiqte dorë nga zbatimi i reformave centralizuese. Këto masa shkaktuan lëkundje te pjesëmarrësit e pavendosur të kryengritjes dhe përçarjen e dobësimin e saj.

Në këto kushte, forcat kryengritëse pas marrjes së Kështjellës së Beratit nuk nisën marshimin drejt Shkodrës dhe Janinës, ndërsa popullsia e Shkodrës nuk u ngrit kundër sundimtarëve osmanë të qytetit.

Në ditët e para të janarit 1835 Pleqësia e Beratit, duke u besuar premtimeve të Hamdi Pashës, që miratonte ndryshimet e bëra në administratën lokale, nënshkroi një marrëveshje për shpërndarjen e forcave kryengritëse. Por, sapo qeveritari osman filloi ta shkelte marrëveshjen, kryengritja rifilloi e udhëhequr nga Tafil Buzi, i cili iu afrua me forcat popullore Janinës. Tafil Buzi përhapi një shpallje, me të cilën u bënte thirrje shqiptarëve të ngjeshnin armët për çlirimin e atdheut të tyre. Kërkesat kryesore ishin dy: dëbimi i nëpunësve dhe ushtarëve turq nga territoret shqiptare dhe zbritja e taksave shtetërore në masën që kishin qenë në kohët e mëparshme. Shpallja e Tafil Buzit ishte një nga proklamatat e para për çlirimin e atdheut. Tafil Buzi, në emër të kryengritësve, i dërgoi edhe një mesazh Mehmet Aliut të Egjiptit, me të cilin i kërkonte përkrahjen e tij.

Jehona që gjeti shpallja brenda në vend dhe kërkesa e ndihmës së Mehmet Aliut e shqetësuan qeverinë osmane, e